

Maria Miduch

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków

mariamiduch@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7482-2766

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/BPTh.2024.009>

17 (2024) 2: 159–169

ISSN (print) 1689-5150

ISSN (online) 2450-7059

Pytanie o aktualizację Pisma Świętego w podejściach kontekstualnych na przykładzie hermeneutyki feministycznej

The Question of Actualizing the Scripture in Contextual Approaches on the Example of Feminist Hermeneutics

Streszczenie. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej „Interpretacja Biblii w Kościele” z 1993 roku omawia kwestię kontekstualnej lektury Biblii i jednocześnie przywołuje hermeneutykę feministyczną. Teologia feministyczna, będąc owocem spotkania ruchu społecznego z naukową refleksją teologiczną, w dużej mierze skoncentrowana jest wokół interpretacji tekstu biblijnego. Nie ma jednak jednego feministycznego podejścia do Pisma Świętego, jednej feministycznej drogi odczytywania Biblii. Możemy mówić raczej o „hermeneutykach feministycznych” niż o jednej „hermeneutyce”. Są one potrzebne dzisiejszemu Kościołowi. Mają swoje mocne i słabe strony. Poważne ich potraktowanie może stanowić ważny element w rozwoju współczesnej myśli teologicznej.

Abstract. The document of the Pontifical Biblical Commission “Interpreting the Bible in the Church” (1993), discussing the issue of contextual biblical interpretation, refers to feminist hermeneutics. Feminist theology as the fruit of the encounter between the social movement and academic theological reflection is mainly focused on the interpretation of biblical texts. However, there is no single feminist approach to the Scripture, or feminist way of Biblical interpretation. We can speak of “feminist hermeneutics” rather than one type of “hermeneutics”. Even though they have their own strengths and weaknesses, they are very much needed in contemporary Church. Taking them seriously can be an important element in the development of contemporary theological thought.

Słowa kluczowe: egzegeza feministyczna, feminizm, teologia feministyczna, Biblia.

Keywords: feminist hermeneutics, feminism, feminist theology, Bible.

Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej wydany w 1993 roku „Interpretacja Pisma Świętego w Kościele” (Papieska Komisja Biblijna 1994) mimo głosów krytycznych towarzyszących jego pojawieniu się został uznany za niezwykle ważny i potrzebny we współczesnym Kościele (Girard 2003, 273). Wśród wielu podejmowanych w nim kwestii związanych z interpretacją tekstu Pisma Świętego znajdziemy krótką refleksję poświęconą kontekstualnej lekturze Biblii. Obok podejścia inspirowanego teologią wyzwolenia, krótko zostało omówione podejście feministyczne do lektury i interpretacji Biblii. We wspomnianym dokumencie główną zaletą przywołania feministycznego kontekstu interpretacyjnego tekstów Pisma Świętego jest zwrócenie uwagi na ów problem i zaakcentowanie potrzeby pogłębionych studiów w tym temacie. Głos kobiet, coraz lepiej słyszany w Kościele domaga się, by w interpretacji Biblii uwzględnić perspektywę feministyczną. Zasygnalizowany przez Papieską Komisję Biblijną pozytywny wymiar jak i niebezpieczeństwa wynikające z niektórych nurtów hermeneutyki feministycznej mogą stanowić zarzewie dyskusji i pogłębionej refleksji o aktualizacji Pisma Świętego poprzez Jego lekturę w tym nurcie. Niniejszy artykuł dotyka zagadnienia feministycznej hermeneutyki lektury Biblii zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i odnosi się do doświadczenia autorki w pracy ze środowiskami kobiecymi.

1. Kontekstualne czytanie Biblii

Na wstępie do podejmowanego zagadnienia należy zarysować problem kontekstualności w odniesieniu do lektury biblijnej. Kontekstualne odczytywanie tekstów literackich jest praktyką powszechną dla analizy dzieła literackiego. Wydobywanie jego poszczególnych aspektów, zestawianie z innymi dziełami oddziaływającymi w danym środowisku, poszukiwanie w nim interesujących odbiorców wątków – to wszystko składa się na lekturę kontekstualną (Zaborowska 2002, 307).

Nie można zaprzeczyć, że odbiór tekstu zawsze będzie uzależniony od środowiska, które się z nim spotyka. Kontekstualne odczytywanie Biblii bierze pod uwagę zapotrzebowanie czytelników, ich mentalność i środowisko i sytuację życiową, w jakiej się znaleźli. Stara się wydobyć na światło dzienne to, co szczególnie interesujące jest dla konkretnej grupy odbiorców (Haręzga 1996, 41). Przywoływany dokument Papieskiej Komisji Biblijnej wydobywa dwa przykłady lektury kontekstualnej Pisma Świętego. Nurt teologii wyzwo-

lenia i teologii feministycznej stanowią tu jedynie przykłady owego czytania w specyficznym środowisku, szukania w starożytnym tekście wątków, które mogą być aplikowane do kontekstu grupy. Sięgnięcie po Biblię i chęć jej lektury w hermeneutyce prezentowanego środowiska z jednej strony może świadczyć o docenieniu jej jako księgi o wielkim wpływie społecznym, a z drugiej strony o przebudzeniu wewnątrz Kościoła środowisk mocno akcentujących swoją tożsamość. Oba nurty, wyzwolenia i feministyczny wydają się reprezentatywne dla zmian społecznych zachodzących w XX wieku. Zwrócenie na nie uwagi wynika z dostrzeżenia wewnątrzkościelnej aktywności teologów reprezentujących zarówno hermeneutykę wyzwolenia, jak i feministyczną.

Zauważenie możliwości, jakie daje kontekstualna interpretacja Pisma Świętego, wpisuje się w ciągle potrzebną Kościołowi drogę pogłębiania studiów biblijnych. Zróżnicowane społecznie grupy, mające różne doświadczenie, różne ukierunkowanie mogą ubogacać cały Kościół własną interpretacją. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej przywołuje jednak także i niebezpieczeństwa, które może za sobą nieść kontekstualne czytanie Pisma Świętego. Dostrzeganie nadużyć, które mogą pojawić się w próbach takich interpretacji powinno zaowocować dołożeniem starań, by wszelkie badania biblijne, próby interpretacji i wykładania Biblii były rzetelne naukowo. Pismo Święte nigdy nie powinno być wykorzystywane instrumentalnie: ani w Kościele, ani poza nim. To właśnie traktowanie Biblii tylko jako elementu, którym można się posiłkować w celu osiągnięcia wyznaczonego sobie celu politycznego, społecznego, manipulacja jej przesłaniem budzi największy niepokój przy sięganiu po kontekstualny sposób interpretacji natchnionych tekstów. Przed tym też ostrzega i takie postępowanie potępia przywoływany już dokument.

Teologia wyzwolenia zaczęła być słyszalna w całym katolickim świecie w latach 70. ubiegłego wieku. Jednak już wcześniej, bo w pierwszej połowie XX wieku środowisko chrześcijańskie w Ameryce Południowej pragnęło wyrazić swoją tożsamość, zrzeszając się i podejmując w dyskusjach kwestie społeczne (Krzywicka 1994, 72–79). W późniejszych latach próba przeszczepienia na ten grunt postanowień Soboru Watykańskiego II zaowocowała ożywieniem owych środowisk zaangażowanych politycznie (Boff, Boff 1987, 3). Zwrócenie uwagi na biednych i uciskanych jest głęboko biblijne, jednak wykorzystanie tekstów Pisma Świętego, by zbrojnie powstać przeciwko uciskającym, zmienić ustrój i rozprzestrzeniać swoją myśl polityczną, jest nadużyciem.

Z kolei teologia feministyczna odczytując kontekstualnie Pismo Święte, w swoich skrajnych przypadkach poszła ku całkowitemu odrzuceniu autory-

tetu Biblii jako tego, co w Kościele symbolizuje męską dominację. Przykładem może być tu jedna z czołowych działaczek radykalnej teologii feministycznej Mary Daly (Jezierska 1994, 166). Zdarzają się także nurty, które z poszczególnych tekstów Biblii czerpią motywację, nie tyle do walki o równe prawa kobiet i mężczyzn, ile walki z mężczyznami.

2. Ruch feministyczny

„Interpretacja jakiegokolwiek tekstu uzależniona jest zawsze od mentalności i duchowych potrzeb jego czytelników” zauważa w swoim artykule poświęconym feministycznej interpretacji Pisma Świętego J. Misiewicz (Misiewicz 2011, 131). Ta słuszna uwaga otwiera na zrozumienie wagi środowiska, które podejmuje się interpretacji danego tekstu. To właśnie potrzeby, pragnienia, doświadczenia danej wspólnoty będą kluczem do zrozumienia interpretacji jaką przyjmują. Uchwycenie w tekstach tego, co rezonuje z życiem odczytującego tekst, zatrzymanie się nad tym, wydobywanie i postawienie przed odbiorcami to cel, jaki stawiają sobie przedstawicielki teologii feministycznej w spotkaniu z Biblią. Przykładem może być tu *Magnificat* śpiewany przez Maryję. Wiele nurtów feministycznych zwracało uwagę na ów tekst, widząc w nim ważną wypowiedź kobiecą, która ma na celu zanegować męską władzę sprawowaną nad światem (Jezierska 1994, 132). Sytuacja kobiet czytających ową pieśń wyraźnie odbija się na jej interpretacji.

Pierwszą trudnością, jaką spotykamy – konfrontując się z ruchem feministycznym, jest jego różnorodność, wewnętrzny podział, wielość nurtów. Źródła tego, co dziś nazywamy ruchem feministycznym, możemy odnaleźć w poruszeniu emancypacyjnym. W XVIII-wiecznej Francji powstawały kluby kobiece, poddające pod dyskusję zagadnienia związane z rolą kobiety we współczesnym świecie (Misiewicz 2011, 132). W wieku XIX i XX ruchy feministyczne zaczęły pojawiać się w całym świecie, a ich głównym celem było początkowo zrównanie społecznych praw kobiet i mężczyzn. Jednak szybko pojawił się także element krytyki i buntu wobec kultury ukształtowanej w schematach patriarchalnych. Taki kierunek rozwoju ruchu wywołał zaniepokojenie w kręgach kościelnych, gdyż dotyczył także krytyki uprawianej teologii i schematów funkcjonowania wspólnot kościelnych. Negatywne spojrzenie na religię jako owoc patriarchalnej kultury również stało się powodem do niepokoju. Wraz z rozwojem środowisk ekumenicznych w kościele myślenie feministyczne co-

raz mocniej zakorzeniło się we wspólnotach chrześcijańskich (Jezierska 1996, 66). Teologia feministyczna będąca wypadkową spotkania ruchu społecznego z naukową refleksją teologiczną, jak łatwo się domyśleć, nie jest jednorodna. Prezentuje różne drogi, które obrał feminizm społeczny: od bardzo radykalnego, wojującego po feminizm afirmacyjny dowartościowujący kobietę. Zwykle się mówi o teologii feministycznej radykalnej i reformatorskiej. Pierwsza z nich dąży do wybudowania od podstaw własnej wspólnoty kościelnej, gdyż ta obecna tak bardzo przesiąknięta patriachatem i androcentryzmem, iż nie sposób ją zreformować. Drugi nurt reformatorski, daje szansę istniejącej wspólnocie Kościoła, widząc jednocześnie, że konieczne są zmiany, do których dąży (Adamiak 1993, 69). Feminizm teologiczny zależny jest także od szkoły teologicznej, która leży u jego podstaw (Jezierska 1996, 67).

Sobór Watykański II może być postrzegany jako pewna reakcja Kościoła na dostrzeżone w społeczeństwie zmiany – także te związane z emancypacją kobiet i ich chęcią do aktywnego funkcjonowania we wspólnocie (Bak-sik 2013, 279–280). Dla części środowisk kobiecych stał się on odpowiedzią na ich pragnienie włączenia się w życie Kościoła i podjęcia feministycznego działania w jego obrębie (Dormus 2008, 51–52). Soborowy „Dekret o Apostolstwie Świeckich” zwraca uwagę na kwestię współpracy i rozwijania zdolności każdego świeckiego mężczyzny i kobiety w działaniach na rzecz apostołstwa (AA, 32). W końcu także w Konstytucji dogmatycznej o Kościele podkreśla, że „jeden jest lud Boży [...] wspólna jest godność członków [...] Nie ma więc w Kościele żadnej nierówności ze względów na [...] płeć” (LG, 32). Także Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym zabiera głos co do równouprawnienia kobiet: „Ma to być sprawą wszystkich, żeby przyznawano kobietom i popierano właściwy im i konieczny udział w życiu kulturalnym” (GS, 20).

Recepcja postanowień soborowych przebiegała jednak różnie. W blisko 60 lat po tym doniosłym wydarzeniu, jakim był Sobór Watykański II, zasadne wydaje się stawianie pytania o powód tak odpornej w środowisku kościelnym aplikacji głoszonych przez niego prawd. Coś, co przeszło pół wieku temu, wydawało się rewolucyjne i budziło sprzeciw niektórych grup w Kościele, dziś wydaje się bardzo stonowane, a nawet wymagające pogłębienia i rozszerzenia perspektywy. Nie ulega wątpliwości jednak, że Sobór Watykański II, otwierając przed świeckimi możliwość uprawiania teologii jako dziedziny naukowej, wprowadził w kościelny dyskurs głos kobiecy. Miejmy nadzieję, że będzie on coraz mocniejszy i bardziej słyszalny.

Jan Paweł II w swojej encyklice *Evangelium vitae* wspomina o potrzebie „nowego feminizmu” (EV, 99). Od tej pory termin ten będzie łączony z Jego osobą (Kulesza 2020, 327). Nie można zaprzeczyć wkładowi, który papież wniósł w nauczanie Kościoła o kobiecie, niemniej jednak i ta myśl spotkała się z krytyką środowisk feministycznych zakorzenionych w Kościele (Maliszewska 2020, 71–97).

3. Feministyczna hermeneutyka biblijna

Biblia jako źródło Objawienia we wszystkich odłamach chrześcijaństwa zajmuje ważne miejsce. Poszczególne wspólnoty, zakorzenione w chrześcijaństwie mogą różnić się w zakresie przyznawania autorytetu tekstom biblijnym, jednak nie negują wyjątkowości Księgi i jej fundamentalnego znaczenia dla kształtowania chrześcijańskiej tożsamości. To oczywiste, że teologia feministyczna musi wejść w interakcję z tekstem biblijnym. Zarówno więc Stary, jak i Nowy Testament są poddawane lekturze w hermeneutyce feministycznej.

W XIX wieku w kościołach protestanckich Stanów Zjednoczonych nawiązał się ruch kobiet walczących o uwzględnienie kobiecego punktu widzenia w interpretacji Biblii. Zaowocowało to powstaniem rewizyjnego tłumaczenia Biblii (*The Woman's Bible*, New York 1885 i 1898).

Warto pamiętać jednak, że grupy sięgające po Biblię i w jej interpretacji pragnące zaznaczyć swoją kobiecą tożsamość nie były i nie są jednolite (Dzera 2021, 106). Będą tu reprezentantki skrajnego radykalizmu feministycznego, odrzucającego całkowicie Biblię jako wytwór kultury patriarchalnej, będą i takie, które zechcą stworzyć Biblię na nowo, ukazując kobiece oblicze Boga, ale będą i takie, które – sięgając po narzędzia dostępne biblistom – będą starały się dotrzeć do Bożej prawdy o kobiecie oraz odczytywać poszczególne teksty z kobiecej perspektywy (Petry Mroczkowska 2012, 215–216). Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej zwraca uwagę na to wielkie zróżnicowanie środowisk kobiecych interpretujących Pismo Święte. Mówi wręcz o wielu feministycznych hermeneutykach biblijnych. Pragnąc uporządkować zagadnienie, wymienia trzy podstawowe kierunki zauważalne w feministycznym podejściu do lektury Biblii (Papieska Komisja Biblijna. 1994, 52–53).

Pierwszy z nich przyjmuje formę radykalną. Stoi na straży stwierdzenia, że Biblia w swojej końcowej postaci jest wytworem męskiego środowiska, któ-

re to chciało stłamsić kobietę. Skrajny androcentryzm Księgi dyskwalifikuje ją w oczach feministek z nurtu radykalnego.

Neoortodoksyjna hermeneutyka biblijna zakłada, że w tekście, który został skażony przez męską dominację można odnaleźć prawdę. Znajduje się ona jednak tylko tam, gdzie tekst opowiada się po stronie kobiety i można go użyć do walki o wyzwolenie wszystkich, którzy doświadczają prześladowania i dyskryminacji.

Forma krytyczna feministycznej hermeneutyki biblijnej skłania się ku odszukaniu biblijnych świadectw, podkreślających wartość kobiety w oczach Boga, w relacjach z Jezusem, w pierwszym Kościele. Punktuje androcentryczne wpływy w tekstach biblijnych, zwracając uwagę na etapy przekazu biblijnej historii. Dlatego też dość często sięga po metodę historyczno-krytyczną, by wykazać złożoność powstawania tekstu i wskazać środowiska oddziaływujące na jego poszczególne warstwy. Dodatkowo przyjmuje jeszcze kryterium feministyczne, które każe zachować podejrzliwość w stosunku do tekstów biblijnych, widząc w nich historię przekazaną przez dominujących społecznie mężczyzn. Poleca także sięgnąć do badań socjologicznych i szukać odpowiedzi na pytanie o rolę kobiety w starożytnej społeczności.

Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej zauważa dobre strony egzegezy feministycznej. Zwraca uwagę na owoce, które może przynieść lektura Biblii z perspektywy kobiecej. Zaakcentowanie pojawiających się w tekstach biblijnych postaci kobiecych zarówno w Starym, jak i Nowym Testamencie, podkreślenie ich roli w historii zbawienia, wydobywanie bogactwa, jakie ukazują ich sylwetki, to niewątpliwie jedna z zalet czytania Biblii z perspektywy feministycznej. Inna wrażliwość, inny od męskiego punkt widzenia potrafi zmienić utarty sposób czytania niektórych fragmentów Biblii.

W dokumencie znajdziemy także przestrożę przed interpretacją, która nie szuka prawdy, a jedynie ma za zadanie podeprzeć hasła głoszone przez środowiska feministyczne. Wykorzystanie Biblii w sposób instrumentalny przez jakiegokolwiek ruchy, czy też negowanie jej autorytetu jest naganne. To prawda objawiona w Piśmie Świętym powinna kształtować nasze aktywności społeczne, a nie odwrotnie. Owe nadużycia widać m.in. w teologii feministycznej prezentowanej przez Mary Daly czy Rosemary Radford Ruether (Jezierska 1996, 67).

Przywołanie feministycznej egzegezy przez dokument Papieskiej Komisji Biblijnej dało nadzieję na zwrócenie uwagi całej wspólnoty kościoła: zarówno mężczyzn, jak i kobiet na kierunek teologii, który nie może być lekceważony i pomijany nie tylko w dyskursie naukowym, lecz także duszpasterskim.

Teologia feministyczna może być jedną z dróg do odnowy teologicznej Kościoła, której bardzo potrzebujemy (Białas-Zielińska 2012, 65). Samoświadomość kobiet, ich chęć bycia aktywnie obecnymi we wspólnocie wierzących w Chrystusa, zaangażowanie teologiczne, liturgiczne, pastoralne nie mogą być lekceważone. Marginalizowanie ruchu feministycznego we wspólnocie Ludu Bożego byłoby ograbieniem Kościoła z jego bogactwa, które wyraża się w różnorodności.

4. Zapotrzebowanie na feministyczną egzegezę w polskim Kościele

Jak już zostało zaznaczone wcześniej, feminizm – także ten obecny w Kościele katolickim – może przyjmować różne formy i odcienie. Nie ulega wątpliwości, że w ostatnich latach swego rodzaju rozkwit przeżywają programy formacji skierowane do kobiet. Możemy spotkać się ze zorganizowanymi inicjatywami diecezjalnymi (KEP 2020), jak i tymi zupełnie oddolnymi, kiedy to kobiety stawiając sobie pytanie o swoje miejsce w Kościele sięgają po Biblię, dokumenty Kościoła, spotykają się by dyskutować i działać. Pytanie o to, co Biblia naprawdę mówi o kobiecie nieustannie wybrzmiewa w tych kręgach. Jest ono świadectwem tego, że dotychczasowe przepowiadanie zbyt mało miejsca poświęciło kobietom lub że wyczuwalny był w nim androcentryzm. Kobiety coraz bardziej świadome swojej wartości są gotowe, by wyruszyć w podróż przez wieki i dotknąć tekstu biblijnego w środowisku jego powstania, zadać odważne pytania, zmierzyć się z praktykowaną przez wieki egzegezą i odważnie zaproponować Kościołowi swój punkt widzenia. Nie jako mało znaczący przyczynek, ciekawostkę interpretacyjną, ale jako pełnoprawny na równi z męskim sposób odczytywania historii biblijnej, ubogacający cały Kościół, nie tylko żeńską jego część.

Od przeszło dziesięciu lat jako teolog biblijny pracuję na warsztatach, rekolekcjach, spotkaniach nad Słowem Bożym z ludźmi różnych grup społecznych, różnego zaangażowania w Kościele. Prowadzę także takie spotkania, które są dedykowane tylko kobietom. Na co dzień jednak jestem wykładowcą przedmiotów biblijnych w kilku seminariach duchownych. Zarówno spotkania z klerykami, jak i z kobietami utwierdzają mnie w przekonaniu wielkiej potrzeby spojrzenia na Biblię z perspektywy kobiecej. Kiedy postaramy się sobie odpowiedzieć na pytania o obraz biblijnej kobiety, jej miejsce w historii zbawienia, Jezusowe spojrzenie na nią i jej miejsce w pierwszych

wspólnotach uczniów, będziemy mogli ubogacić nie tylko siebie, lecz także cały Kościół.

Główną drogą pracy z Pismem Świętym w duchu hermeneutyki feministycznej jest dla mnie wydobywanie z tekstu biblijnego obrazu kobiety, który to bardzo często ukrywa się w kulturowej, lingwistycznej i narracyjnej otocze¹. Na warsztatach, spotkaniach, w prywatnych rozmowach często słyszę pytanie o to czy „w Biblii jako bardzo męskiej księdze można znaleźć coś pozytywnego o kobietach”. Kiedy spotkałam się po raz pierwszy z taką perspektywą patrzenia na Pismo Święte, nie ukrywałam zdziwienia. Jednak pytanie to pojawia się w różnych formach dość często, co pokazuje, że jest to realny problem dla wielu czytelniczek Biblii. Zastanawiać może głęboko zakorzeniony obraz mężczyźni jako najważniejszych bohaterów historii zbawienia oraz przekonanie, że Biblia wypowiada się negatywnie o kobietach. Wobec takich mitów ciągle obecnych w Kościele zarówno w środowisku męskim, jak i kobiecym, hermeneutyka feministyczna może być ratunkiem.

Badania nad tekstami Nowego Testamentu, ukierunkowane na wydobywanie Jezusowego spojrzenia na kobietę, dostrzeżenie roli, jaką jej przeznacza wraz z zestawieniem praktyki pierwszego Kościoła względem jej uczestnictwa w życiu wspólnoty, mogłyby być dla nas bardzo ożywcze².

W wielu środowiskach kościelnych jakiegokolwiek odwołanie do terminu „feminizm” traktowane jest z wrogością. Dowodzi to tylko niezrozumienia problemu i braku odpowiedniej refleksji nad tym społecznym i teologicznym nurtem. Wielką radością jest coraz większa liczba kobiet uprawiających teologię, wykładających na uniwersytetach i w seminariach. W polskim Kościele wciąż jednak kobieta zdobywająca tytuły naukowe, aktywnie działająca naukowo na polu teologicznym czy też zajmująca stanowisko kierownicze w jednostkach edukacyjnych o charakterze teologicznym musi liczyć się z tym, że

¹ Na prowadzonych warsztatach często sięgam m.in. po tekst mówiący o stworzeniu kobiety z żebra Adama, by wytłumaczyć, co w środowisku powstania tej opowieści ów obraz może oznaczać. Zatrzymuję się też nad terminem „ezer”, aby od strony lingwistycznej wytłumaczyć, jaki jest krąg semantyczny tego terminu, jak biblijny autor rozumie ową „pomoc”. Sięgam też np. po opowieść o zdobywaniu Jerycha i wydobywam ukrytą w niej Rachab, pokazując jej rolę i jej osobę na tle prowadzonej narracji. Dzięki warsztatowi, jakim operuję, mogę pokazać słuchaczom (o bojga płci) inny obraz biblijnej kobiety niż ten, który mógł się zakorzenić w ich przekonaniu. Owocem spotkań prowadzonych w tym duchu jest książka mojego autorstwa (Miduch 2018).

² Feministyczny sposób patrzenia na wspólnotę pierwszego Kościoła zaprezentowała w swojej książce Zuzanna Radzik (2018).

prędeż czy później spotka się z murem wrogości i złośliwości. To tylko jeszcze jeden dowód na to, jak bardzo potrzebna jest feministyczna hermeneutyka odczytywania Biblii w Kościele. Może gdyby wcześniej dowartościowano taką drogę lektury, dziś nikogo nie dziwiłyby kobiety aktywnie działające na polu teologicznym, podejmujące odpowiedzialność i posługi w Kościele.

Bibliografia

- Adamiak, Elżbieta. 1993. „O co chodzi w teologii feministycznej?” *Więź* 1: 65–74.
- Baksik, Estera. 2013. „Kobieta w Kościele po Soborze Watykańskim II.” W *Wierzy-
my w Kościół. Tygodnie eklezjologiczne 2011–2013*, redakcja Waldemar Rakocy,
Kacper Klusek, Małgorzata Pyzik-Turska, 279–284. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Białas-Zielińska, Klaudyna. 2012. *Teologia feministyczna a „nowy” feminizm. Zarys
problematyki*. Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
- Boff, Leonard, and Clodovis Boff. 1987. „A Concise History of Liberation Theology.”
W *Introducing Liberation Theology*, edited by Leonard Boff, Clodovis Boff, 1–8.
New York: Orbis Book.
- Dormus, Katarzyna. 2008. „Feministyczny nurt teologii w Kościele katolickim.”
Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 53 (1): 47–67.
- Dzera, Oksana. 2021. „Feminism and bible translation.” *Inozemna Philologia* 134 (1):
106–117.
- Girard, Marc. 2003. „Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej «Interpretacja Biblii
w Kościele» – bilans i perspektywy.” *Verbum Vitae* 4: 269–283.
- Haręzga, Stanisław. 1996. „Znaczenie dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej «Inter-
pretacja Biblii w Kościele».” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 49: 38–43.
- Jezierska, Ewa J. 1994. „Podejście feministyczne w interpretacji Biblii.” W *Interpre-
tacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzami
biblistów polskich*, red. Ryszard Rubinkiewicz, 158–168. Warszawa: Vocatio.
- Jezierska, Ewa. J. 1996. „Feministyczne podejście w interpretacji Biblii.” *Collectanea
Theologica* 66: 65–74.
- Krzywicka, Krystyna. 1994. „Teologia wyzwolenia.” *Annales Universitatis Mariae
Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia* 1: 72–79.
- Kulesza, Monika. 2020. „«Nowy feminizm» Jana Pawła II i jego prekursorki.” *Roczniki
Humanistyczne* 68: 327–344.
- Maliszewska, Anna. 2020. „Krytyczna ocena z perspektywy katolicko-feministycz-
nej.” *Studia Bobolanum* 31 (1): 71–97.
- Miduch, Maria. 2018. *Kobiety, które kochał Bóg*. Kraków: WAM.

- Misiewicz, Janusz. 2011. „Feministyczna interpretacja Pisma Św. jako przyczynek do kontekstualnego podejścia do Biblii.” *Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne* 18 (1): 131–140.
- Papieska Komisja Biblijna. 1994. *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*. Poznań: Pallottinum.
- Petry Mroczkowska, Joanna. 2012. *Feminizm – antyfeminizm. Kobieta w Kościele*. Kraków: WAM.
- Zaborowska, Wiesława. 2002. „Kontekstualność w nauczaniu literatury.” *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica* 5: 307–338.

Dokumenty Kościoła:

Dekret o Apostolstwie Świeckich *Apostolicam actuositatem* (=AA)

Evangelium vitae (=EV)

Konstytucja Dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (=LG)

Konstytucja Duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (=GS)

Zasoby internetowe:

Konferencja Episkopatu Polski. 2020. „Krajowa Rada ds. Duszpasterstwa Kobiet o współpracy kobiet z różnych diecezji”, dostęp: 06.06.2024: <https://episkopat.pl/krajowa-rada-ds-duszpasterstwa-kobiet-o-wspolpracy-kobiet-z-roznych-diecezji/> (=KEP).